

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ У ЗАКЛАДАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

Актуальність дослідження. Розуміння особливостей тривожності є актуальною і значимою у процесі виховання дитини. Формування та розвиток гармонійної, соціально активної особистості є важливим напрямком освітньої політики України. Підвищена увага вчених до закономірностей становлення особистості не є випадковою, вона знаходиться у безпосередньому зв'язку із специфічною для сучасного українського суспільства ситуацією, яка й формує наукове замовлення та спрямовує дослідницький інтерес. Проблема тривожності у підлітковому віці стала предметом дослідження Ф.Б. Березина, К. Еріксон, У. Морган, Ю. Пахомов, Ю. Ханін, К. Хорні, Г. Айзенк, Ч. Спілбергер, Н. Махоні, Ю. Пахомов, Е. Соколов, Е. Ейдеміллер, А. Захаров, Ф. Астапов, А. Прихожан та ін.

Сучасні школярі живуть у складному за своїм змістом і тенденціями світі. Динамічний розвиток сучасного суспільства поряд із позитивними ефектами актуалізував і ряд проблем, пов'язаних з адаптивними можливостями особистості. Підвищена стресогенність середовища, стрімка динаміка життя, інформаційна щільність, зміна вимог до когнітивних і комунікативних процесів людини продукують емоційні порушення, серед яких тривожність займає особливе місце та часто розглядається як передневротичний симптом.

Результати досліджень свідчать, що в наш час, порівняно з минулим десятиліттям, не тільки збільшилася кількість тривожних юнаків та дівчат, а й змінилися форми їх тривожності. Тривожність «подорослішала», стала глибиннішою, особистіснішою. Саме тому актуальною постає проблема всебічного вивчення тривожності старшокласників як вікової категорії, що стоїть на порозі дорослого життя, у період вибору майбутнього шляху. Адже, якщо лейтмотивом самовизначення є тривога і невпевненість, то вибір професії буде заснований на прагненні захистити себе від невдачі і впливатиме на все подальше життя старшокласника.

Особливої інтенсивності набуває тривожність у дітей, які навчаються в закладах інтернатного типу. Актуальність та недостатня опрацьованість вказаних питань й зумовили вибір теми дослідження.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та дослідити соціально-психологічні особливості тривожності підлітків, які навчаються у закладах інтернатного типу.

Завдання дослідження:

1. Визначити основні підходи до дослідження проблеми тривожності у психологічній науці.
2. Описати поняття, сутність, види та прояви тривожності як психологічного феномену.
3. Охарактеризувати соціально-психологічні передумови виникнення тривожності у підлітків.
4. Проаналізувати вікові особливості та основні чинники виникнення тривожності у підлітків, які навчаються у закладах інтернатного типу.
5. Організувати і провести емпіричне дослідження тривожності у підлітків, які навчаються у закладах інтернатного типу.
6. Обґрунтувати програму психологічної корекції тривожності підлітків, які навчаються у закладах інтернатного типу.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, психолого-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), аналіз ситуації реальної взаємодії підлітків з оточуючими, метод включеного спостереження, бесіди, опитування вчителів та батьків, психолого-діагностичний метод, представлений стандартизованими методиками.

Особливо гострими періодами прояву та виникненню тривожності є зміна умов повсякденного життя: вступ до дитячого садка, вступ до школи, перехід до середньої школи, до дорослого життя тощо. Це час формування особистості: вибору життєвого шляху, оволодіння соціальними нормами і правилами, адаптування до змінених умов життя.

Доведено, що тривожність як сигнал про небезпеку дозволяє мобілізувати сили і тим самим досягнути найкращого результату. Тому «нормальний (оптимальний) рівень тривоги розглядається як необхідний для ефективного пристосування до дійсності (адаптивна тривога). Надмірно високий її рівень розглядається як дезадаптивна реакція, що проявляється в загальній дезорганізації поведінки і діяльності» [1, с. 13].

У руслі вивчення проблеми тривожності розглядається і повна «відсутність тривоги як явище, що заважає нормальній адаптації і так само, як стійка тривожність, заважає нормальному розвитку і продуктивній діяльності» [2, с. 104].

Більшість дослідників вважають, що проблема тривожності (як власне психологічна) була вперше поставлена у працях З.Фрейда. Фрейд визначав тривожність як неприємне емоційне переживання, що є сигналом антиципованої небезпеки. На думку вченого, тривожність характеризується такими ознаками: специфічним відчуттям неприємного; соматичними реакціями, перш за все посиленням серцебиття;

усвідомленням цього переживання [5, с. 113].

Вважається, що найбільш тривожним є підлітковий вік. Підлітковий вік припадає на період від 11–12 до 14–15 років, що відповідає середньому шкільному вікові, вікові учнів 5–9-х класів загальноосвітньої школи. Особливе місце підліткового періоду в циклі дитячого розвитку відображено в таких його назвах – «важкий», «критичний», «перехідний».

Дуже гостро відчувається проблема тривожності у дітей, які навчаються у закладах інтернатного типу. Діти–сироти залишаються однією з найбільш соціально занедбаних і найменш психологічно захищених спільнот нашої країни.

Важливими причинами тривожності є особливості сімейного виховання підлітків. Чинники сімейного виховання, перш за все взаємини «мати–дитина», виділяють в даний час як центральну, «базову» причину тривожності майже всі дослідники даної проблеми. Можна назвати, мабуть, лише чинник «невідповідності дітей престижним устремлінням батьків» [4, с. 114], виділений як значущий для тривожності молодших школярів.

Психологічні особливості розвитку дитини в закладах інтернатного типу, як відмічають ряд дослідників, зумовлені впливом дериваційних умов виховання, проявляється як в особистісному аспекті, так і у процесі соціалізації. Так, спостереження О. Антонової, О. Домошевської показали, що, як наслідок, перебування у дитячих будинках і закладах інтернатного типу призводить до виникнення у дітей деприваційних ситуацій, коли дитині не надається у достатній кількості емоційних, сенсорних, когнітивних та соціальних стимулів. Це є причиною виникнення у дітей психічної депривації, яка суттєво впливає на подальший психічний розвиток дитини та її соціалізацію [3, с. 252].

Висновки. У результаті дослідження підлітків, які позбавлені батьківського піклування, було з'ясовано, що:

1. У дітей недостатній запас соціальних знань, досить обмежене коло пізнавальних інтересів.
2. Серед цінностей життя діти, у більшості випадків, виділяють матеріальний достаток, життєві втіхи та створення сім'ї.
3. У вихованців інтернатних закладів дуже виражене прагнення до самостійного життя. Але досвід свідчить, що, залишаючи стіни інтернату, вони відчувають труднощі у самореалізації, адже в звикли жити за режимом, завдяки якому усе вирішується за них.
4. Більшість підлітків, які навчаються в школі–інтернаті, зазнають деформацію соціалізації особистості. Виявлені такі індивідуальні прояви дезадаптації підлітків:
 - 4.1. Висока критичність до оточуючих, прагнення самим уникнути відповідальності, хронічний емоційний дискомфорт, неприйняття самого себе як особистості.
 - 4.2. Відсутність родинно–сімейної опіки й тепла, партнерського й адекватного статусно–рольового спілкування в умовах інтернату негативно впливають на психоемоційні стани підлітків, які загалом на тлі підвищеного рівня тривожності, фрустрації гостро й болісно переживають соціальну ізоляцію, особистісну непотрібність, суб'єктивне почуття самотності.
 - 4.3. У процесі соціалізації у вихованців шкіл–інтернатів відбувається формування особливого типу особистості, яка характеризується заниженим рівнем самооцінки, низький рівень прояву саморегуляції поведінки, конфліктністю, зниженням комунікативних можливостей. Це не дає їм можливості досягти рівня соціально–психологічної адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березин Ф.Б. Психическая адаптация и тревога / Ф.Б. Березин // Психическая и психофизиологическая адаптация человека. – Л. : Наука, 1988. – С 13–21.
2. Бороздина Л.В. Увеличение индекса тревожности при расхождении уровней самооценки и притязаний / Бороздина Л.В., Залучёнова Е.А. // Вопросы психологии. – 1993. – №1. – С. 104–114.
3. Пригоровська Л.В. Соціалізація підлітка – важлива складова розвитку особистості / Л.В. Пригоровська // Педагогіка і психологія. – 2006. – №2. – С. 112–119.
4. Сисун М. Програма корекції шкільної тривожності в старших підлітків / М.Сисун // Підліток : як йому допомогти. – К., 2007. – С. 65–91.
5. Фрейд З. Торможение. Симптом. Тревога / Freud S. Hemmung, Symptom und Angst. – М. : Смысл, 2009. – 324 с.
6. Чорна І.М. Психолого-педагогічна профілактика девіантної поведінки: метод. посіб./ І.М.Чорна. – Тернопіль Вид-во ТНПУ, 2012. – 56с.